

УДК 342.72/.73:17.023:176:321

Г. Терешкевич

ПРОБЛЕМИ УЗГОДЖЕНОСТІ НОРМ ПРАВА ІЗ ЗАСАДАМИ ПЕРСОНАЛІСТИЧНОЇ БІОЕТИКИ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Розглянуто питання відносин між етикою та правом, між громадянським законом і законом моральним. Висвітлено проблеми захисту законом фундаментальних цінностей, необхідних для гарантування загального блага. Розглянуто етико-правові аспекти державного регулювання системи охорони здоров'я в Україні на засадах біоетики, ґрунтовані на трактуванні життя людини як найвищої фундаментальної і недоторканої цінності. Висвітлено вплив біоетики на діяльність органів державного управління охороною здоров'я стосовно пошани гідності людини та збереження життя на всіх етапах її розвитку.

Ключові слова: біоетика, мораль, право, закон, істина, свобода, цінність людського життя, пошана гідності людини, фундаментальні цінності людської особи, загальне благо, органи державного управління, державне регулювання системи охорони здоров'я на засадах біоетики, нормативно-правова база у системі охорони здоров'я України, державний контроль, державна політика щодо проблем цінності та гідності людського життя.

Фундаментальні цінності людської особи мають бути захищені не лише морально, а і юридично: йдеться про людські цінності, з приводу яких міжнародні трибунали та національні конституції повинні зайняти чітку позицію. Тут виникає проблема між етикою і правом, між моральним та громадянським законом [1].

Одвічна філософська дискусія про відносини між громадянським законом і законом моральним на сьогодні є важливим викликом для демократичного суспільства.

Ще св. Тома Аквінський наголошував на тому, що аж ніяк не вся сфера моралі може бути оповита правом. Закон, втім, не може обґрунтовувати мораль, у ліпшому разі, він може визнати її вимоги. Тому не потрібно прагнути етичної держави, яка б вирішувала, що є добро і що є зло. Однак фундаментальні цінності, необхідні для гарантування загального блага, мають бути захищені також законом. І тому, якщо закон не захищає благо, необхідне для спільного проживання людей і загального добробуту (як, скажімо, закони, що допускають штучне переривання вагітності), цей закон не є законом, а отже, можливою є відмова від виконання громадянського обов'язку за велінням совісті, і закон потрібно змінити.

Фундаментальне благо людського життя поодинокого живого створіння з першого моменту його існування (тобто моменту запліднення), яке вже народилось чи ось-ось має з'явитися на світ, сім'я, необхідна медична допомога є основними етичними реквізитами, тому що слугують захисту загального блага. Це не якийсь етичний мінімум, бо йдеться аж ніяк не про малі речі, а про загальне благо, яке потрібно захищати в інтересах усіх.

Нова наука біоетики виникла як реакція на нівелювання цінності людського життя внаслідок поглиблення загрози екологічної катастрофи, впливу нових

технологій біології та медицини, обмеженого підходу до хворого, кризи патерналістських відносин “лікар – пацієнт”.

У сучасному плюралістичному суспільстві, з огляду на цілу низку причин, насамперед унаслідок виникнення біоетичного мислення і поставлених ним проблем, що стосуються сфери закону, чимраз очевиднішою стає необхідність прояснення аксіологічних основ, права для того, щоб зробити більш визначеними і явними невід’ємні права людини, які, санкціоновані законом, повинні спрямувати поведінку людини у випадку морального вибору, до якого залучені науки про життя і здоров’я, насамперед біоетика.

У панівній культурі розщеплення бінома “істина – свобода”, як це не парадоксально, чимраз утруднює ефективний захист людського життя державними структурами і сприяє появі витончених форм тиранії, за яких невелика кількість людей може вирішувати долю багатьох інших.

Минуло вже не так мало часу відтоді, як закони про штучне переривання вагітності, чинні у багатьох західних країнах, по-суті перетворили поняття “злочин” у “право”, яке узаконює зловживання владою сильніших стосовно життя слабших і невинних [2].

Ця заплутана юридична ситуація, при якій цінність людського життя піднімається й опускається по шкалі цінностей [3], наче якийсь суб’єктивний інтерес, є наслідком етичного релятивізму і юридичного позитивізму, що перетворили теорію розрізнення права та моралі на теорію радикального поділу цих двох понять.

У сучасних юридичних дискусіях часто можна почути про аморальність права. Урешті-решт, така думка призводить до концепції права, яка відтинає від себе будь-який критерій справедливості і загального блага [4].

Дедалі більше авторів пропонують теорії етичного мінімуму, що залишають простір для моралі, але лише в тих межах, у яких мораль визнає абсолютний примат права і які ґрунтуються на моделях юридичних принципів, визнаних і санкціонованих міжнародними деклараціями прав людини. Там, де цього немає, мораль обмежується уявою окремих індивідів, без будь-якого юридичного забезпечення на колективному рівні [5].

Згідно з цією доктриною, право має залежати не від істини, а радше від акту нормативної волі того, хто при владі (юридичний позитивізм) [6].

Наслідки такої настанови суттєво впливають як на юридичну, так і на політичну системи. Справді, з одного боку, з права викидається його власний етичний зміст, і замість того, щоби вести до пошуку істини для досягнення загального блага, воно зводиться до простого процедурного механізму пошуку згоди. З іншого боку, демократична система, яка в ідеалі має бути дієвим механізмом захисту прав кожного індивіда на будь-якій стадії і за будь-яких умов його існування, стає метою, яка слугує збереженню інтересів більшості.

По суті, як зазначали видатні представники цієї доктрини [7], сучасне поняття демократії має характеризуватися не так своїми формальними механізмами, що було властиве моделі демократії минулого століття, як особливою пошаною індивідуальних прав і захистом гідності людської особи. Саме така демократія може називатися правовою державою, у якій сама правляча влада обмежена законами, що спрямовані на захист індивіда, санкціоновані основними принципами конституції, якими не може маніпулювати навіть більшість тих, що є при владі.

Справжня демократія субстанційна [8], і її цінність зростає чи зменшується разом із цінностями, які вона втілює та розвиває. Фундаментальними і невід’ємними цінностями у цьому разі є гідність кожної людської особи, пошана її невідчужуваних і неприменшуваних прав, а також визнання загального блага як мети та регулюючого критерію політичного життя. Тому для майбутнього суспільства і розвитку здорової демократії необхідне нове осмислення людських та моральних цінностей, екзистенціальних і природних, що впливають з самого життя людської істоти та виражають і захищають гідність людської особи, – цінностей, які, з огляду на це, жоден індивід, жодна більшість і жодна держава не можуть ані створити, ані змінити чи зруйнувати, але повинні лише визнавати, поважати і розвивати.

Антропологія пропонує виправдальний критерій того, що технічно і науково можливе, і того, що етично дозволене. Вона пропонує також критерії судження про те, що законно санкціоноване силами політичної більшості, і про те, що морально дозволене і служить для блага людини.

Людське життя недоторкане, має бути шановане і захищене від моменту зачаття до природної смерті. Християнська релігія стверджує: “Як образ Божий, людський індивід має гідність особи, є кимось, хто здатний пізнавати себе, володіти собою, вільно дарувати себе і ввійти в спільність (причастя) з іншими особами, є покликаний через ласку до єдності зі своїм Творцем” [9]. “Людське життя священне, бо з самого початку воно несе в собі творчу дію Бога і назавжди перебуває в особливому зв’язку з Творцем – своєю єдиною Ціллю. Один Бог є Владика життя, від початку його і до кінця: ніхто з будь-яких обставин не може претендувати на право прямо знищувати невинну людину” [10]. Також доцільно звернути увагу на повчання папи Пія XII, який неодноразово висловлювався на ці теми, які на сьогодні вважаємо цариною біоетики: “Людина має право на життя, що походить безпосередньо від Бога, не від батьків, будь-якого суспільства чи влади. Отже, не існує жодна інша людина, людська влада, наука чи медичні, еugenічні, суспільні, економічні, моральні рекомендації, що мали б розпоряджатися невинним людським життям” [11].

Гідність, притаманна людському індивіду на всіх етапах його існування, передбачає дотримання таких прав людини:

- права на життя;
- фізичних прав (інструментальних, соціальних, особистих);
- політичних прав (право на юридичний захист, право на самовизначення);
- права на пересування (право на внутрішню та зовнішню міграцію, право на громадянство);
- права на об’єднання (право на соціальні взаємозв’язки);
- економічних прав (право на працю, право на власність);
- сімейних і сексуальних прав (право обирати сімейний стан; право на економічні, соціальні, культурні й моральні умови);
- релігійних прав (право на релігійну свободу, право на приватне й публічне сповідання своїх релігійних переконань);
- комунікативних прав (право на спілкування; право бути поінформованим правдиво; право на свободу самовираження, освіту й культурне життя).

Вже досить давно в юридичному світі відчувається потреба в поясненні етико-аксіологічного аспекту права і в дослідженні не так його джерел, як його основ шляхом повернення до тих об’єктивних і універсальних цінностей, які

нормативно підтримують його і ґрунтуються на онтологічній структурі людини як особи [12].

Таким чином, конституції повинні захищати фундаментальні права особи, які необхідні для гарантування упорядкованого спільного проживання громадян і для самої можливості існування соціального життя. Тому той конституційний мінімум має бути закріплений у конституції кожної держави, бо він є необхідним елементом самого існування будь-якого людського суспільства.

Тому від законодавця вимагається не створювати наново, а радше осмислювати потреби людини, що живе в суспільстві, в пошуках не так згоди, як того об'єктивного морального закону, що "вписаний в серце кожної людини і є нормативною точкою відліку самого громадянського закону" [13].

Лише на основі таких передумов право може знову віднайти свою істинну функцію, захищену від небезпек етичного релятивізму, який в історії дуже часто служив для виправдання свавілля політичних влад і поєднував справедливість і свободу з авторитаризмом і зловживанням, найперше стосовно найслабших. Тому енцикліка Папи Івана Павла II "Evangelium Vitae" ("Євангеліє життя") відкрито закликає законодавців поважати істину права і звертається до них із закликом сказати мужне "ні" будь-якому насиллю над людським життям і будь-якому свавіллю стосовно нього.

Особливої уваги органів державного управління потребує статус ембріона людини як особистості, що має людську гідність. Насамперед необхідно активізувати увагу суспільства до зазначених проблем, заохотити допомогу громадськості медичним закладам у питаннях опіки над життям і здоров'ям людини.

Демографічна ситуація в Україні спонукає державу і суспільство замислитись над проблемою цінності та гідності життя людини. Біоетика привертає увагу, зокрема, до біологічного й антропологічного статусу ембріона людини, який від моменту запліднення має всі характеристики людської особистості: керовану особистим геномом свою власну проект-програму життя і людську гідність, що заслуговує пошани. Живий людський ембріон від моменту запліднення є людським суб'єктом з добре визначеною ідентичністю, який починає від цього моменту свій власний, безперервний, постійний і координований розвиток; має право на власне життя, і кожне втручання не на користь ембріона розглядається як дія, що порушує таке право. Тому потрібна чітко аргументована законодавча база стосовно: контрацепції як зброї у боротьбі проти життя та людини як особистості; стерилізації, що завдає шкоди фізичній цілісності людської особи та протирічить її свободі і праву – можливості дотримання прокреативного виміру єднальної любові, адже людині відповідають природні методи розпізнавання днів плідності; штучного переривання вагітності як убивства дитини. Критерієм біоетичної дозволеності репродуктивних технологій людини є подружній акт з єднальною і розмножувальною функціями водночас, запліднення в живому організмі і допоміжна функція техніки. Певні спроби вплинути на хромосомну і генетичну спадковість людини за допомогою генетичних маніпуляцій, які не є терапевтичними, а націлені на продукування людських істот, відібраних щодо статі чи інших наперед визначених якостей, суперечать особистій гідності людини, її цілісності та ідентичності, тому вони жодним чином не можуть бути виправдані можливими корисними наслідками для людства.

У Законі України "Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини" зазначено, що "фетальні матеріали для трансплантації можуть

надаватися в акредитованих відповідним чином установах, які проводять операції штучного переривання вагітності (аборти) з дотриманням умов і порядку, встановленому законодавством України (ст. 19). У цивілізованому світі ця медична технологія заборонена. Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), яку ратифікувала Верховна Рада, захищає права і ненароджених. Заборону на використання матеріалів, отриманих внаслідок штучного переривання вагітності, ухвалив і Європейський Парламент. Попри те в Україні фетальна терапія є дозволеною. Альтернативою у цьому випадку є використання пуповинної крові для лікування хворих із відповідним профілем гістосумісності. Органи державної влади повинні протидіяти нелегальному бізнесу і торгівлі частинами ембріонів людини, які продаються за кордон.

Унаслідок недостатньої уваги до проблеми штучного переривання вагітності в Україні склалася критична демографічна ситуація, яка загрожує своїми наслідками майбутньому держави, адже рівень народжуваності не забезпечує природного відтворення населення. Демографічні процеси в Україні вимагають перегляду державної політики щодо проблем цінності та гідності людського життя, а ситуація з дитячою вагітністю й штучним перериванням вагітності – заходів щодо відповідної освіти в цій галузі, ширшої пропаганди здорового способу життя. Завданням органів державного управління є турбота про кожне людське життя: у школах – виховання відповідальності та поваги до життя, пропагувати засади біоетики; у суспільно-політичному житті – заміну несправедливих проабортних законів новими, що визнають гідність людини; заборона заходів, що руйнують материнство і дитинство.

Щодо евтаназії в Україні, де право на життя гарантоване кожному громадянину відповідними статтями Конституції (ст. 3, 27, 64), немає спеціального нормативно-правового акту, але це питання врегульоване “Основами законодавства України про охорону здоров’я”, де евтаназія категорично заборонена, а при здійсненні кваліфікується як навмисне вбивство. На сучасному етапі це питання не дискутується. Однак правова база в Україні на сьогодні нечітка, що викликає занепокоєння. Органи державного управління повинні подбати про відповідне законодавче врегулювання проблеми, впроваджуючи замість евтаназії паліативну терапію – пом’якшення страждань невиліковно хворої людини. Потрібно на державному рівні категорично засудити евтаназію та зробити пріоритетною політику захисту людського життя, що стосується всього українського суспільства, наголосити на паліативному лікуванні, як цього вимагають принципи біоетики.

Засада неприпустимості дискримінації в ім’я рівної гідності всіх людських істот має стосуватися всіх періодів людського існування від моменту запліднення до природної смерті, охоплюючи особливі етапи (фази): початковий, страждання та вмирання. Тому приналежність до людського роду – це визнання права на гідність кожного, і цього досить, бо решта атрибутів (краса, успіх, здоров’я, багатство, розум, дорослість тощо) прирівнюються до другорядних і таких, що нездатні характеризувати гідність, яка вже цілковито міститься у цій приналежності. І роздуми про право на життя плоду вкладаються у цей контекст, тому що “першим виявом людської гідності є право на життя, це інтелектуальний жест, який повертає її правду та позбавляє двозначності” [14].

Над такою перспективою й працюють організації з біоетики – державні та громадські, а активізувати їх діяльність й наповнити її конкретними справами – завдання органів державного управління. Предмет “Біоетика” потребує статусу базової навчальної дисципліни для державних службовців у сфері охорони здоров’я, що сприятиме запобіганню негативних наслідків у розвитку медицини.

Державне регулювання системи охорони здоров'я на засадах біоетики має передбачати перегляд низки законодавчих актів щодо їх відповідності фундаментальним критеріям моральності, якими є розвиток людини як особистості та пошана її гідності; збереження людського життя з моменту запліднення до природної смерті; філософське усвідомлення нових можливостей медичної й біологічної науки та їх співвідношення з правами людини; пошук шляхів удосконалення медицини.

За умови, коли принципово змінюються функції держави, культивування принципів біоетики як певної системи моральних норм і правил сприяє підвищенню рівня культури, подальшій гуманізації медицини, а також спрощенню структур управління, підвищенню відповідальності його нижчих ланок, формуванню громадянського суспільства.

Література

1. D'Agostino F. Bioetica e diritto / F. D'Agostino // *Medicina e Morale* [Text]. — 1993. — № 4. — P. 675—690.
2. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica *Evangelium Vitae* (25 marzo 1995) [Text] / Giovanni Paolo II. — Citta del Vaticano : [s. n.], 1995. — P. 11.
3. Ross D. The right and the good [Text] / D. Ross. — Oxford : Oxford University Press, 1930. — P. 30.
4. Kelsen H. La dottrina pura del diritto [Text] / H. Kelsen ; Giulio Einaudi Editore. — Torino : [s. n.], 1966. — P. 32.
5. D'Agostino F. L'approccio morale al diritto, in *Scritti in onore di Angelo Falzea* [Text] / F. D'Agostino. — Milano : [s. n.], 1991. — Vol. I. — P. 230.
6. Kelsen H. La dottrina pura del diritto... — P. 33.
7. Blázquez N. Bioética fundamental / N. Blázquez // *Biblioteca de Autores Cristianos* [Text]. — Madrid : [s. n.], 1996. — P. 46.
8. D'Agostino F. Bioetica e diritto / F. D'Agostino // *Medicina e Morale* [Text]. — 1993. — № 4. — P. 406.
9. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica *Evangelium Vitae* (25 marzo 1995)... — 190 p.
10. Ibid. — P. 52.
11. Pio XII. *Discorsi ai medici*, a cura di F. Angelini [Text] / Pio XII. — Roma : Orissonte Medico, 1959. — P. 37.
12. Cotta S. Il diritto nell'esistenza. Linee di ontofenomenologia giuridica / S. Cotta // Giuffrè [Text]. — Milano : [s. n.], 1991. — P. 194.
13. Giovanni Paolo II. Lettera Enciclica *Evangelium Vitae* (25 marzo 1995)... — P. 70.
14. Casini M. Il diritto alla vita del concepito nella giurisprudenza europea le decisioni della Corti Costituzionali e degli organi sovranazionali di giustizia: CEDAM [Text] / M. Casini. — Padova : [s. n.], 2001. — P. 349, 350.

H. Tereshkevych

PROBLEMS OF CONSISTENCY OF THE LAW WITH THE PRINCIPLES OF PERSONALISTIC BIOETHICS IN THE CONTEXT OF STATE POLICY

The questions of relation between ethics and right, between civil law and moral law are considered. The legal problems of fundamental values defence, necessary for

guaranteeing the general weal are highlighted. Also, the ethical and legal aspects of government control of the health care system in Ukraine on the principles of bioethics are considered, grounded on the interpretation of human life as the greatest fundamental and inviolable value. The influence of bioethics on the activity of public administration of health care bodies in relation to honour of dignity of man and saving human life at all stages of its development is highlighted.

Key words: bioethics, moral, law, right, truth, freedom, the value of human life, respect for human dignity, fundamental values of human beings, general weal, bodies of public administration, government control of the system of health care on principles of bioethics, legal base in the system of health care of Ukraine, state management, public policy in relation to the problems of value and dignity of human life.